

Pojęcia kluczowe: *narcyzm, NPD, wina w rozkładzie pożycia*

Dobrosława Tomzik

Narcystyczne zaburzenie osobowości jako przyczyna rozkładu pożycia małżonków w kontekście badania winy w rozwodzie

ABSTRAKT

W niniejszym opracowaniu kompleksowo przeanalizowane zostaną kwestie, czym jest narcystyczne zaburzenie osobowości, czym jest narcyzm i czy zachowania narcystyczne mają lub mogą mieć wpływ na rozkład pożycia oraz jego zawinienie. Nadto przedstawione zostaną metody dowodzenia oraz oceny wiarygodności danych dowodów w odniesieniu do omawianego problemu.

I. WSTĘP

W mediach społecznościowych¹ powstaje coraz więcej podcastów, profili psychologów i prawników dotyczących rozwodów z narcyzami. W istocie zaś w wielu przypadkach jest to jedynie chwyt marketingowy, gdyż w zbiorach orzeczniczych systemów prawnych LEX czy LEGALIS trudno o jednoznaczne przypadki orzekania o winie w rozwodzie czy separacji z powodu „związku z narcyzem”. Problem ma jednak znaczenie praktyczne, albowiem liczba zapytań i rekordów poszukiwań w wyszukiwarkach w danej dziedzinie stale rośnie, a w wielu ogłoszeniach strony planujące rozwód wręcz wprost wskazują, że szukają „adwokata specjalizującego się w rozwodach z narcyzami”. Ze względu na rosnącą „popularność” problemu warto poznać fakty dotyczące tego, kim są narcyzi, czy sam fakt bycia narcyzem stygmatyzuje stronę postępowania, a może może korzystać ona z przywilejów i czy może wpływać na orzekanie w zakresie winy w rozkładzie pożycia tak w sprawach o rozwód, jak i separację.

¹ Takich jak Tiktok, Instagram, Facebook.

II. NARCYSTYCZNE ZABURZENIA OSOBOWOŚCI (*NARCISSISTIC PERSONALITY DISORDER – NPD*) A NARCYZM

W pierwszej kolejności należy wyjść od rozróżnienia narcystycznego zaburzenia osobowości oraz narcyzmu. Są to dwie, odmiennie traktowane jednostki. Nie każdy narcyzm jest zaburzeniem narcystycznym, natomiast w każdym zaburzeniu narcystycznym występują cechy narcyzmu.

Narcyzm może mieć charakter pierwotny oraz wtórny. Według Zygmunta Freuda pierwotny narcyzm jest cechą każdego człowieka i wiąże się z realizacją potrzeb po urodzeniu się dziecka. Noworodek, niemowlę, dziecko do 18. miesiąca życia nie rozpoznaje potrzeb innych, skupione jest na tym, aby realizowane były wyłącznie jego potrzeby w postaci snu, pożywienia, emocji. Dopiero wtórna postać narcyzmu (w dzieciństwie i później) stanowi przejaw zaburzenia². Warto zauważyć, że zaburzenie to nie tylko zbliżone jest do zaburzeń borderline, często łączone jest z elementami osobowości dyssocjalnej, osobowości zależnej, osobowości niedojrzałej, cechami osobowości zależnej, osobowości histrionicznej³, ale i ma niezwykle silne związki z psychopatią. Wyróżniamy nawet narcystyczne osobowości niskopsychopatyczne i wysokopsychopatyczne⁴. Jak wskazuje się w nauce psychiatrycznej: „zarówno jednostki narcystyczne, jak i psychopatyczne mają niszczący wpływ na środowisko społeczne, w którym funkcjonują, co wiąże się bezpośrednio z ich niehumanistycznym podejściem do innych, ujawniającym się w ich egocentryzmie, braku empatii i wykorzystywaniem uroku osobistego do wabienia, manipulowania i używania innych do własnych celów”⁵.

Samo pojęcie narcyzmu nie jest pojęciem jednorodnym. W psychologii i psychiatrii klinicznej trwa od wielu lat dyskusja na temat tego, czym w ogóle jest narcyzm i jakie ma odmiany. Wyróżnia się przy tym różne formy, jak np. narcyzm wielkościowy (*grandiose narcissism*), niekiedy zwany jawnym (*overt*), i wrażliwy (*vulnerable narcissism*), nazywany też ukrytym (*covert*)⁶.

Trudno także zdefiniować narcystyczne zaburzenie osobowości, gdyż obecnie coraz bardziej zaciera się także różnica terminologiczna pomiędzy chorobą psychiczną

2 A. Czarna, *Narcyzm: z perspektywy 120 lat istnienia pojęcia* (w:) *Wybrane problemy współczesnej psychologii*, red. P. Winiecki, R. Grzybek, Wrocław: ATUT 2008, s. 98.

3 W. Kraiński, *Zaburzenia osobowości wiązki typu „B” antyspołeczne, histrioniczne, borderline, narcystyczne – jako przyczyna natury psychicznej w nieważności małżeństwa kanonicznego, w oparciu o sprawę stwierdzenia nieważności małżeństwa sądu biskupiego diecezji toruńskiej*, „Studia Pelplińskie”, Wyższe Seminarium Duchowne w Pelplinie, Wydawnictwo „Bernardinum”, vol. 57, 2023, s. 146.

4 A. Wenta, N. Łętowska, *Osobowość narcystyczna i psychopatyczna jako przejawy psychopatologii społecznej*, „Miscellanea Anthropologica et Sociologica” 2017/18(1), s. 176.

5 A. Wenta, N. Łętowska, *Osobowość...*, s. 176.

6 A. Czarna, *Narcyzm: z perspektywy 120 lat istnienia pojęcia...*, s. 98.

(*mental illness*) a zaburzeniem psychicznym (*mental disorder*) – w nowszych opracowaniach najczęściej jedno pojęcie zastępuje drugie⁷.

Obecnie klasyfikacja zaburzeń psychicznych oparta jest na DSM (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder*) oraz ICD (*International Classification of Diseases and Related Health Problems*). Pierwszą prowadzi amerykańskie stowarzyszenie psychiatrów, drugą ONZ-towska World Health Organization. W Polsce od 1.01.2022 r. obowiązuje Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-11. W obu klasyfikacjach zdefiniowano NPD.

W ICD-10 (poprzedniku ICD-11 – w Polsce jeszcze nieobowiązującego ze względu na brak tłumaczenia) zaburzenia psychiczne, w tym narcystyczne zaburzenie osobowości, umieszczono w rozdziale V Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania. Samo NPD należy do grupy specyficznych zaburzeń osobowości i sklasyfikowane jest w innych określonych zaburzeniach osobowości oznaczonych w ICD-10 kodem F60.81 jako „Inne zaburzenia specyficzne (m.in. osobowość narcystyczna)”, zaś w ICD-11 6D. 10.Z i zaznaczone jako „personality disorder, severity unspecified”, czyli zaburzenie osobowości, stopień ciężkości nieokreślony⁸.

Wg ICD-10 zaburzenia te charakteryzują się:

- wyższościowym poczuciem własnej wartości, pochłonięciem przez wyobrażenia o nieograniczonym powodzeniu, władzy, mocy, wspaniałomyślności, pięknie, idealnej miłości, przekonaniem o byciu kimś wyjątkowym czy niepowtarzalnym oraz o możliwości bycia rozumianym tylko przez inne specjalne osoby o wysokiej pozycji oraz obracaniu się tylko w takim towarzystwie,
- potrzebą nadmiernego podziwu, poczuciem uprzywilejowania, oczekiwaniem korzystnego traktowania lub respektowania własnych oczekiwań przez innych, wyzyskiwaniem związków z ludźmi, wykorzystywaniem innych dla osiągania własnych celów,
- brakiem empatii, niechęcią do dostrzegania uczuć i potrzeb innych osób lub liczenia się z nimi,
- często zawiścią wobec innych i przekonaniem, że to oni są zawistni,
- aroganckim, bezceremonialnym zachowaniem i postawą.

DSM w najnowszej V wersji przedstawia, że NPD to „utrwalony wzorec zachowań i reakcji emocjonalnych wiążący się z poczuciem wyższości (widocznym w fantazjach bądź w zachowaniu), potrzebą bycia podziwianym przez innych i brakiem empatii, pojawiające się we wczesnej dorosłości i ujawniające się w różnych kontekstach, na co wskazuje co najmniej pięć z poniższych kryteriów: (1) jednostka

7 Szerzej na ten temat: S. Pużyński, *Choroba psychiczna – problemy z definicją oraz miejscem w diagnostyce i regulacjach prawnych*, „Psychiatria Polska” 2007/3, tom XLI, s. 299–308.

8 Źródło: www.icd.who.int/browse/2025-01/mms/en#941859884%2FUnspecified [dostęp: 3.03.2025 r.].

ma wielkościowe przekonania na swój temat (wyolbrzymia swoje osiągnięcia i talenty, oczekuje uznania własnej wyższości, niewspółmiernie do rzeczywistych dokonań, bycia traktowanym lepiej niż inni ludzie); (2) pochłaniają ją fantazje o nieograniczonym własnym powodzeniu, mocy, wybitnych zdolnościach, urodzie, doskonałości czy miłości idealnej; (3) przekonana jest o własnej wyjątkowości i niepowtarzalności, którą mogą zrozumieć ludzie o wysokim statusie społecznym lub z którą mogą obcować tylko inni wyjątkowi ludzie lub instytucje; (4) wymaga przesadnego podziwu; (5) ma poczucie posiadania specjalnych uprawnień, tzn. bezpodstawnie oczekuje szczególnie przychylnego traktowania lub automatycznego podporządkowania się innych swoim oczekiwaniom; (6) wykorzystuje inne osoby do osiągnięcia własnych celów; (7) brak jej empatii, niechętnie rozpoznaje cudze uczucia i potrzeby oraz nie jest skłonna z nimi się identyfikować; (8) często zazdrości innym lub uważa, że inni jej zazdroszczą; (9) swą postawą i zachowaniem okazuje arogancję i wyniosłość⁹.

W istocie osoby takie bardzo trudno tworzą relacje międzyludzkie, a ich relacje i reakcje emocjonalne są niezwykle płytkie, podobne zresztą do zachowań dziecięcych¹⁰. Osoby te nie są w stanie wykazać rzeczywistego zadowolenia z życia, ukazując co innego w fantazjach wielkościowych. Odczuwają niepokój, znudzenie w sytuacji braku skupienia na sobie uwagi. Nie potrafią przekazywać szczerych uczuć smutku, tęsknoty, zaś ich zachowania, mimo iż mogą wyglądać na depresyjne w sytuacji porzucenia lub zawiedzenia¹¹, to są to jedynie gniew, uraza i mściwość¹².

W nauce podkreśla się, że NPD wpływa poważnie na zdolność oceny krytycznej i rozeznanie istotnych obowiązków małżeńskich, gdyż dla takich osób prawa i obowiązki małżeńskie nie mają żadnego znaczenia, co wynika z nieodpowiedzialności i skrajnych postaci egoizmu¹³. Jako najczęstsze zachowania osób z NPD w badaniach biegłych nad osobami w stanie małżeńskim podawano: „brak inicjatywy w obszarze zawodowym, podejmowania decyzji, kłamstwo, oszukiwanie, manipulacja, wykorzystywanie innych w sprawach finansowych, bierność i zachowania ucieczkowe w wyborach życiowych, wielkościowe poczucie ja, egocentryzm i nieadekwatna ocena

9 A. Wenta, N. Łątkowska, *Osobowość narcystyczna i psychopatyczna jako przejawy psychopatologii społecznej*, za: American Psychiatric Association, 2013, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 5th ed., Washington (DC): American Psychiatric Association, s. 178.

10 Zachowania narcystycznego zaburzenia są widoczne już u dzieci w okolicy od 3. do 5. roku życia – szerzej na ten temat: A. Frączek, *Zaburzenia osobowości w okresie dojrzewania (w:) Zaburzenia osobowości. Problemy diagnozy klinicznej*, red. L. Cierpiałowska, E. Soroko, Wydawnictwo UAM, Poznań 2017, s. 194.

11 Osoby narcystyczne, będąc dorosłe, odczuwają wewnętrzną pustkę, mają trudności w nawiązaniu bliskich relacji z powodu zerwania i odrzucenia relacji empatycznej w okresie dziecięcym; obawiają się najbardziej porzucenia – szerzej na ten temat M. Porębiak, *Narcyzm – szczególna forma tworzenia więzi (w:) Bliskość w rodzinie. Więzy w dzieciństwie a zaburzenia w dorosłości*, red. B. Tryjarska, Warszawa 2010, s. 147–170.

12 J. Gościński, *Narcystyczne zaburzenie osobowości (w:) Zaburzenia osobowości. Problemy diagnozy klinicznej*, red. L. Cierpiałowska, E. Soroko, Poznań 2017, s. 165–166.

13 W. Kraiński, *Zaburzenia osobowości jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa kanonicznego*, „Kultura i Edukacja” 2020/1(127), s. 129.

siebie, tendencja do postrzegania i ukazywania siebie w lepszym świetle, przy wyraźnej skłonności do obwiniania innych; trudności w identyfikowaniu się z potrzebami i uczuciami innych ludzi; egoizm i egocentryzm; zawiść i butne postawy zachowania się wobec innych; impulsywność w nawiązywaniu kontaktów z płcią przeciwną; brak odpowiedzialności, obmawianie, histeria, gdy sprawy nie są zgodne z zamiarem, agresja słowna, karanie milczeniem, brak dialogu z małżonkiem, problemy z kontrolą wrogości, podejrzliwość, obmawianie innych, egoizm, kłamstwo, egocentryzm, obrażanie się, złośliwość, brak wglądu w siebie, nieprzyjmowanie perspektywy innej niż własna, oczekiwanie od otoczenia przyjmowania zaspokajania własnych potrzeb, zaborczość, brak odpowiedzialności za rodzinę, niewierność seksualna¹⁴, oszukiwanie w celu osiągnięcia osobistej korzyści poprzez stosowanie szantażu, poczucia wyższości, amoralność, zazdrość, kradzież, malwersacje, oszustwa; przemoc psychiczna; poczucie, że wszystko mu/jej się należy i że inni muszą automatycznie spełniać jego/jej oczekiwania; poczucie wyjątkowości, mania wielkości; egoizm i brak empatii; używanie kłamstwa, mitomania, aby osiągnąć swoje cele i wykorzystać innych finansowo; niezdolność do odpowiedzialności za czyny w sferze zawodowej, zobowiązaniach urzędowych¹⁵.

Osoby narcystyczne mogą podejmować działania zmierzające do destrukcji relacji i związku¹⁶, zaś mężczyźni z NPD trwają w związkach, dopóki są zależni od kobiet, i podświadomie dewaluują je jako partnerki seksualne¹⁷. Podkreślenia jednak wymaga, że o ile zaburzenie NPD statystycznie częściej diagnozowane jest u mężczyzn, to nie jest to jednoznaczne z tym, że tylko mężczyźni mogą mieć te zaburzenia. Kobiety także mogą być osobami z zaburzeniami narcystycznymi, a ich zachowania mogą niewiele różnić się od zachowań męskich¹⁸.

Ważnym aspektem tego, kto może być osobą o zaburzeniach narcystycznych, jest etiologia, czyli źródło powstania zaburzeń narcystycznych. Przyczyną powstawania narcyzmu są zaburzenia stosunków międzyludzkich, niekorzystne wpływy rodziców, takie jak formułowanie warunków miłości, niekwestionowany autorytet, zmuszanie, ograniczanie prawa do własnego życia, przenoszenie na dziecko własnych ambicji, obniżanie samodzielności dziecka, które powodują u niego urazy i lęki, poczucie niższości oraz przekonanie, że aby było wartościowe, kochane i akceptowane, musi być takie, jak oczekują tego inni, co skutkuje osłabianiem emocjonalnych więzi dziecka, utratą zdolności kochania i rozpoczęciem kreowania wyolbrzymionego obrazu siebie

14 W psychiatrii podaje się, że osoby narcystyczne mogą wykorzystywać bliskość seksualną, by uniknąć prawdziwego zaangażowania i bliskości, akty seksualne są dla nich substytutem miłości i intymności – szerzej na ten temat A. Lowen, *Narcyzm zaprzeczenie prawdziwemu Ja*, Warszawa 1995.

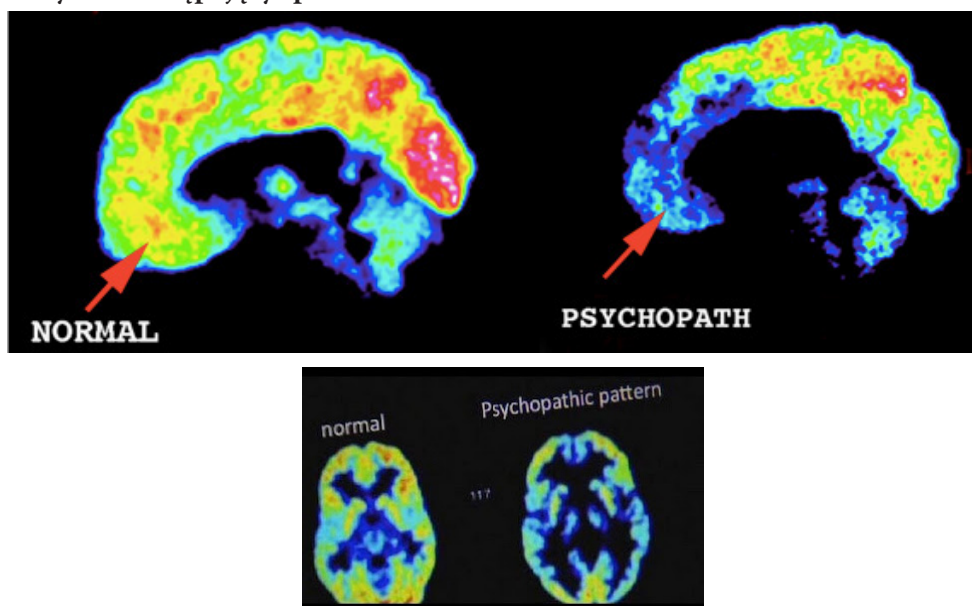
15 W. Kraiński, *Zaburzenia osobowości wiązki typu „B”...*, s. 147–148.

16 Szerzej na ten temat O. F. Kernberg, *Związki miłosne...*

17 Szerzej na ten temat O. F. Kernberg, *Związki miłosne...*

18 Szerzej na ten temat E. Grijalva, D.A. Newman, L. Tay, M. Donnellan, P.D. Harms, R.W. Robins, T. Yan, *Gender differences in narcissism: a meta-analytic review*, „Psychological bulletin” 2015/141(2), s. 261–310.

w wyobraźni¹⁹. L. S. Benjamin²⁰ zaś stoi na stanowisku, że brak dyscypliny, która pokazuje wpływ realny na osoby, usuwanie dziecka wszelkich trudności, zaspokajanie wszelkich pragnień dziecka rozwija w nim skrajny egocentryzm i brak empatii stanowiące przyczynę do narcyzmu, wszak dorosła osoba oczekuje potem od innych dogadzania, usuwania trudności, a w przypadku niespełniania oczekiwań wpada we wściekłość. W etiologii powstania zaburzeń podaje się zmiany w mózgu spowodowane wyżej wskazanymi zachowaniami, urazem we wczesnym dzieciństwie lub stresującą sytuacją wywołującą niepokój determinującą zmianę biochemiczną mózgu²¹, która powoduje **mniejszą grubość istoty szarej w przedniej części kory przedczołowej i biegunach skroniowych²², zmniejszoną objętość kory wyspowej czy ciała migdałowatego²³ odpowiadającą za brak empatii, trudności w przyjęciu poczucia winy czy przyjemność z patrzenia na ból innych osób. Wobec cech wspólnych psychopatii i NPD²⁴ można przyjąć, iż mózg osoby z NPD wygląda w obrazie badań komputerowych w następujący sposób²⁵:**

19 K. Horney, *Neurotyczna osobowość naszych czasów*, Poznań 1999; A. Czarna, *Narcyzm – z perspektywy 120 lat istnienia pojęcia...*, s. 100.

20 Szerzej na ten temat L. S. Benjamin, *An interpersonal theory of personality disorder* (w: *Major Theories of Personality Disorders*, red. J.F. Clarkin, M.F. Lenzenweger, New York–London 1996, s. 106–140.

21 V. Sabater, *Neurobiologia psychopaty: nieludzki mózg*, www.pieknomyslu.com/neurobiologia-psychopaty-nieludzki-mozg/ na podstawie przykładu Jamesa Fallona

22 V. Sabater, *Neurobiologia psychopaty: nieludzki mózg*, www.pieknomyslu.com/neurobiologia-psychopaty-nieludzki-mozg/

23 Wywiad z dr Wojciechem Glac z Pracowni Neurobiologii Wydziału Biologii Uniwersytetu Gdańskiego *Co kryje się w mózgu psychopaty?*, źródło: na www.ug.edu.pl/news/pl/725/kryje-w-mozgu-psychopaty-wysluchaj-wykladu-online (dostęp 3.03.2025 r.)

24 A. Wenta, N. Łątkowska, *Osobowość narcystyczna i psychopatyczna jako przejawy psychopatologii społecznej...*, s. 176.

25 <https://www.diananówek.com/pl/mozg-psychopaty-czy-psychopaci-rzeczywiscie-pozbawieni-sa-empatii> (dostęp: 3.03.2025 r.)

Osoby o osobowości narcystycznej mogą mieć genetyczne uwarunkowania do zachowań narcystycznych, czy bliżej psychopatycznych, niemniej zarówno w polskiej nauce, jak i zagranicznej podnosi się, iż największy wpływ na zaburzenie, jego powstanie i rozwój ma rodzina pierwotna, przede wszystkim postać matki i relacja z matką oraz zachowania rodziców względem dziecka i siebie wzajemnie²⁶. Narcystyczne zaburzenie osobowości powstaje bez wątpienia jako mechanizm obronny organizmu²⁷. Nie jest możliwe wyleczenie NPD. Leczenie zaburzeń osobowości polega na podjęciu psychoterapii. Najczęściej stosuje się terapię psychodynamiczną²⁸. Ze względu na możliwe wystąpienia dodatkowych objawów lękowych u osób z NPD możliwe jest farmakologiczne leczenie objawów lękowych. W dalszych rozważaniach przeanalizowane zostanie to w kontekście oceny możliwości przypisania winy w takim obrazie sytuacji stron postępowania o rozwód lub separację.

III. WINA A ZABURZENIA OSOBOWOŚCI W ORZECZNICTWIE I DOKTRYNIE

Sądownictwo na kanwie publikowanych powszechnie orzeczeń wielokrotnie miało styczność z przypadkami rozwodów, gdzie jedną z przyczyn miała być choroba psychiczna czy zaburzenia w postaci np. alkoholizmu, uzależnień. Wprost żaden opisany stan faktyczny nie sprowadzał się do zaburzeń narcystycznych, choć po opisach stanów faktycznych dostępnych w bazach orzeczniczych i zapoznaniu się z fachową literaturą, której przykłady podano powyżej, można odnieść wrażenie, że w większości spraw sądy miały do czynienia z osobami z wysokim stopniem narcyzmu, o ile nie z NPD. Słusznie wskazuje przy tym Michał Krawczyk²⁹, iż orzeczenie o winie stanowi podsumowanie całego małżeństwa stron, trwającego niekiedy kilkanaście lub nawet kilkadziesiąt lat, a co za tym idzie – przypisanie winy w szczególności tylko jednemu małżonkowi powinno być szczególnie wyważone i uwzględniać kontekst całego okresu pożycia stron.

Niemniej aby w ogóle warto było mówić o winie w rozkładzie pożycia w zakresie NPD, należy wyjść od zdefiniowania pojęcia winy w rozkładzie pożycia oraz wskazania okoliczności tę winę wyłączających.

26 W. Kraiński, *Zaburzenia osobowości wiązki typu „B”*..., s. 147.

27 Szerzej na ten temat O. F. Kernberg, *Związki miłosne...*

28 Źródło: www.mp.pl/pacjent/psychiatria/zaburzenia_osobowosci/74485,osobowosc-narcystyczna (dostęp: 3.03.2025 r.).

29 M. Krawczyk, *Orzeczenie o winie w rozkładzie pożycia jako element treści cywilnego wyroku rozwodowego*, „Ius Matrimoniale” 29 (2018) nr 2, s. 131.

Samo pojęcie winy w rozkładzie pożycia nie zostało zdefiniowane w żadnym akcie prawnym³⁰. Zasadne jest odwołanie się do instytucji pokrewnej, a mianowicie oceny winy w prawie zobowiązań³¹.

Jak wskazuje M. Domański, wina oznacza „pewną ocenę ludzkiego zachowania, perspektywa tej oceny musi uwzględniać cele i funkcje jej przypisania”, ma ona także większy zakres aniżeli w prawie zobowiązań, albowiem realizuje funkcję kompensacyjną oraz represyjną i prewencyjno-wychowawczą³².

Wina w rozkładzie pożycia pełni *de facto* dwie role w postępowaniu rozwodowym – ustalana jest po spełnieniu przesłanek w postaci trwałego i zupełnego rozkładu pożycia³³ jako element tego rozkładu, przyczyna, a także może występować jako jedna z przesłanek negatywnych względnych przy zastosowaniu zasady rekryminacji (uzależnienia udzielenia rozwodu na żądanie małżonka wyłącznie winnego od wyrażenia zgody przez małżonka niewinnego)³⁴.

Jak wskazuje Krystyna Gromek³⁵, w prawie rodzinnym wina występuje w odmianie tak umyślnej (gdy sprawca ma świadomość szkodliwego skutku swego zachowania się i przewiduje jego nastąpienie, celowo do niego zmierza – *dolus directus* oraz gdy na wystąpienie tych skutków się godzi – *dolus eventualis*), jak i nieumyślnej (gdy sprawca przewiduje możliwość wystąpienia szkodliwego skutku, lecz bezpodstawnie przypuszcza, że zdoła go uniknąć, albo też nie przewiduje możliwości nastąpienia tych skutków, choć powinien i może je przewidzieć; w obu przypadkach nieodłącznym elementem jest niedbalstwo polegające na tym, że sprawca nie dokłada wymaganej w stosunkach danego rodzaju staranności, niezbędnej do uniknięcia skutku, którego sprawca nie chciał wywołać).

Maciej Domański³⁶ wskazuje, że przesłankami przypisania winy w rozkładzie pożycia są:

1. poczytalność,
2. rozpoznanie bezprawności czynu,
3. brak wystąpienia błędu co do okoliczności faktycznych.

Nie można przy tym zapominać, iż sąd, orzekając o rozwodzie, zobowiązany jest także ustalić, czy pomiędzy zachowaniem lub postępowaniem małżonka a powstałym rozkładem pożycia istnieje związek przyczynowy³⁷.

30 Tak np. wyrok SN z 13.11.1997 r. (I CKN 306/97), LEX nr 484738.

31 B. Czech (w.): *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, LexisNexis/el. 2011, art. 57.

32 M. Domański, *Wina rozkładu pożycia w prawie rozwodowym*, Warszawa 2023, Legalis.

33 M. Domański, *Wina...*

34 A. Olejniczak, *Pojęcie winy wyłącznej na tle przepisów o rozwodzie*, RPEiS 1975/3, s. 159.

35 K. Gromek, *Winni, czy niewinni, czyli kilka uwag o sądowym badaniu winy stron w procesie rozwodowym*, MOP 2007/2, s. 108.

36 M. Domański, *Wina...*

37 Szerzej na ten temat m.in. S. Szer, *Wina w rozkładzie pożycia małżonków*, NP 1968/5, s. 724 i n.

W odniesieniu do poczytalności warto zwrócić uwagę, iż określenie niepoczytalności małżonka wymaga odwołania do poglądów i ustaleń w myśl art. 425 k.c., a poniekąd i do poczytalności w odniesieniu do przepisów karnoprawnych³⁸. Nie należy przy tym zapominać, że zgodnie z twierdzeniami orzecznictwa i doktryny prawa cywilnego w odniesieniu do art. 82 k.c. „samo występowanie objawów choroby psychicznej nie jest jeszcze równoznaczne z niezdolnością do świadomego i swobodnego podjęcia decyzji i wyrażenia woli”³⁹.

Sama wina obejmuje elementy obiektywny (gdy zachowanie małżonka narusza jego obowiązki ustawowe lub wypływające z zasad współżycia społecznego – utożsamiany z bezprawnością⁴⁰) oraz subiektywny (polegający na naganności zachowań, inaczej mówiąc – na zarzucalności czynów czy zaniechań)⁴¹.

Adam Olejniczak wyróżnia dwa etapy ustalenia winy za rozkład pożycia, to jest: etap pierwszy obejmujący ustalenie przyczyn rozkładu pożycia i rozstrzygnięcie, które z nich można przypisać małżonkom, oraz drugi – polegający na ustaleniu, czy małżonkowi, którego zachowanie doprowadziło do rozkładu, można przypisać winę w znaczeniu subiektywnym, jak i obiektywnym⁴².

W wyroku SA w Katowicach z 12.03.2012 r. (I ACA 35/2010) podano, że oceniając w przedmiocie zawinienia, sąd rozwodowy „powinien ustalić, czy występuje sprzeczność zachowania się albo postępowania małżonka z normami prawnymi lub zasadami współżycia, określającymi obowiązki małżonków, a sprzeczności tej towarzyszy umyślność lub niedbalstwo tegoż małżonka. Ponadto między takim zachowaniem się małżonka a powstałym rozkładem pożycia małżeńskiego musi istnieć związek przyczynowy. Nie każde naruszenie obowiązków będzie stanowić o winie danego małżonka, lecz tylko te, które miało wpływ na spowodowanie (bądź utrwalenie) rozkładu pożycia małżeńskiego. Z powyższego punktu widzenia można uznać, że nie są zawinionymi przyczynami rozkładu pożycia małżeńskiego takie działania i zaniechania, które:

1. nie są bezprawne;
2. nie są zawinione;
3. są wprawdzie bezprawne i zawinione, ale brak związku przyczynowego pomiędzy działaniem bądź zaniechaniem a zerwaniem więzi rodzinnych”.

38 A. Olejniczak, *Materiałnoprawne przesłanki udzielenia rozwodu*, Poznań 1980, s. 94.

39 Tak: R. Trzaskowski (w.): J. Gudowski, *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna cz. 2 (art. 56–124)*, LEX/el. 2021, art. 82 za: postanowieniem SN z 30.04.1976 r. (III CRN 25/76), OSPIKA 1977/4, poz. 78; wyrokiem SN z 20.04.2017 r. (II CSK 435/16), LEX nr 2337339; postanowieniem SN z 14.03.2000 r. (II CKN 489/00), LEX nr 1633157 oraz cytowana tam literatura.

40 W zakresie bezprawności M. Domański, *Wina...* wskazuje, że „KRO posługuje się zbiorczą kategorią «winy rozkładu pożycia małżeńskiego» bez rozdzielania jej na elementy bezprawności i winy *sensu stricto* jako personalnej zarzucalności. Konsekwentnie można więc konstruować zespół okoliczności uniemożliwiających przypisanie winy rozkładu pożycia, a więc wykluczających zastosowanie sankcji rodzinno-prawnej, która może obejmować różne elementy – zarówno «legalizujące» zachowanie, jak i wykluczające zarzucalność”.

41 Wyrok SN z 5.12.1997 r. (I CKN 597/97), LEX nr 328083.

42 A. Olejniczak, *Materiałnoprawne przesłanki udzielenia rozwodu*, Poznań 1980, s. 97.

Małgorzata Manowska⁴³ podała najczęściej występujące w praktyce przyczyny zawinione rozkładu pożycia, grupując je na 3 sfery: uczuć, gospodarczą oraz fizyczną. W pierwszej sferze wyszczególnia ona: zdradę, nielojalne postępowanie, poniżanie, awantury, przemoc, odmowę współżycia. W drugiej: odmowę pracy zarobkowej w miarę sił i możliwości, nieprzyczynianie się do zaspokajania potrzeb rodziny, brak współdziałania w prowadzeniu domu i wychowaniu dzieci. A w trzeciej: odmowę współżycia, przemoc, porzucenie. Jak wskazano powyżej, zachowania osób z NPD wpisują się w katalogi przykładowych zachowań i obejmują oni swoją świadomością, że ich zachowanie jest sprzeczne z normami, niemniej nie mają szacunku względem tych norm. Dlatego też nie można mówić tutaj o braku zawinienia w rozkładzie pożycia.

Warto w tym miejscu poczynić wywód na temat traktowania zaburzeń psychicznych w orzecznictwie wraz z odniesieniem się do NPD. Stanowiska w tym zakresie są różne w zależności od okoliczności:

1. Wyrok SN z 6.05.1997 r. (I CKN 86/97)⁴⁴ wydano na kanwie choroby schizofrenicznej powódki, która dopuściła się zdrady małżeńskiej w czasie dokonywania ubezwłasnowolnienia jej osoby. W tezie wskazywał, iż „1. Zdrada narusza normy moralne i jest przejawem rażącej nielojalności wobec współmałżonka. Małżonek dopuszczający się zdrady z reguły bywa uznawany winnym rozkładu pożycia. Nie można byłoby przypisać współmałżonkowi winy za rozkład pożycia, gdyby do stosunku pozamałżeńskiego doszło w stanie wyłączającym świadome powzięcie decyzji. Małżonek dopuszczający się zdrady z reguły jest winnym rozkładu pożycia. Ubezwłasnowolnienie małżonka w trakcie procesu rozwodowego nie wyłącza dopuszczalności badania przez sąd jego poczytalności w chwili dopuszczania się zdrady małżeńskiej”. Sąd, analizując swoje wypowiedzi, oparł się na tym, że w czasie schizofrenii możliwe są okresy remisyjne, które obejmują świadome działania. Przenosząc to orzeczenie na grunt NPD – nie można uznać, że zakłócenia mózgu mogą stanowić stan wyłączający świadome powzięcie decyzji. Jak wskazano powyżej, osoby z NPD są świadome swojego działania, często wręcz celowego.
2. W podobnym nurcie Sąd Najwyższy wypowiedział się w wyroku SN z 5.01.2001 r. (V CKN 915/00)⁴⁵ na gruncie choroby psychicznej strony postępowania. Postawiono dość jednoznaczną tezę, iż: „Choroba psychiczna małżonka nie wyklucza przypisania mu winy trwałego i zupełnego rozkładu pożycia małżeńskiego”. W uzasadnieniu wyraźnie wskazano, że strona sama może doprowadzić się do takiego stanu, w którym poczytalność jest

43 M. Manowska (w:) J. Wieciński, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, LexisNexis 2014, art. 58.

44 LEX nr 529701.

45 OSP 2001/6, poz. 92.

- co najmniej ograniczona, a nadto należy oceniać nawet chorobę psychiczną pod kątem możliwości remisji. Rozkład pożycia nie może być sytuacją jednorazową, a rozciągniętą w czasie. Podobnie z NPD, albowiem o ile etiologia zaburzenia wskazuje na to, że brak empatii i związane z nim późniejsze działania nie są dziełem małżonka posiadającego NPD, niemniej każdorazowa zdrada, manipulacja, to wybory tej osoby, podobnie z nadużywaniem środków odurzających, też dosyć częstym w przypadku osób z NPD.
3. Na kanwie stanu faktycznego opisującego zespół urojeniowy Sąd Najwyższy w wyroku z 19.01.1999 r. (II CKN 744/98)⁴⁶ podniósł, że: „Zdarza się, że przyczyny rozkładu pożycia są niezawinione. Taka sytuacja ma miejsce w małżeństwie stron, gdzie przyczyną rozkładu pożycia były urojone pretensje powoda co do niewierności i innego niewłaściwego zachowania żony, wywołane jego chorobą psychiczną”. W efekcie uznał, że żadna ze stron nie jest winna rozkładowi. Ma to istotne znaczenie nawet pod kątem NPD, dlatego że często osoby z NPD wmawiają drugiej stronie np. zdrady.
 4. W stanie faktycznym opisującym psychozę paranoidalną powódki w wyroku SN z 28.01.2004 r. (IV CK 406/02)⁴⁷ Sąd Najwyższy nie dość, że przyjął prawidłową w ocenie autora tezę zarówno w zakresie zaskarżania („Zaskarżenie w wyroku rozwodowym orzeczenia o winie oznacza zaskarżenie tego wyroku w całości”), jak i przypisania winy („Możliwość przypisania małżonkowi winy w rozkładzie pożycia jest wyłączone w wypadku przemijających nawet zaburzeń psychicznych, jeżeli w tym stanie dopuszcza się on działania lub zaniechania, które doprowadziło do powstania zupełnego i trwałego rozkładu pożycia”), to w uzasadnieniu wyraźnie podniósł istotną okoliczność. Mianowicie wyraźnie wskazał, że: „Za zawinione, na gruncie przepisów rozwodowych, uznaje się działania lub zaniechania małżonka będące wyrazem jego woli, które stanowią naruszenie obowiązków wynikających z przepisów prawa małżeńskiego (art. 23 k.r.o., art. 24 k.r.o., art. 27 k.r.o.) lub zasad współżycia społecznego i prowadzą do zupełnego i trwałego rozkładu pożycia. **Nie jest przy tym konieczne, dla przypisania małżonkowi winy, objęcie jego zamiarem spowodowania, poprzez określone działania lub zaniechania, rozkładu pożycia prowadzącego w ostatecznym rezultacie do rozwodu. Wystarczy możliwość przewidywania znaczenia i skutków takiego działania lub zaniechania.** Możliwość przypisania małżonkowi winy w rozkładzie pożycia jest wyłączona w razie jego niepoczytalności, a także w wypadku przemijających nawet zakłóceń psychicznych, jeżeli w tych stanach dopuścił się on działania lub zaniechania, które doprowadziło

46 LEX nr 529706.

47 LEX nr 529700.

do powstania zupełnego i trwałego rozkładu pożycia”. Przenosząc rozważania na grunt NPD – biorąc pod uwagę zachowania osób z NPD opisane w 2 punkcie niniejszego artykułu, wyraźnie wskazuje się, że każde z nich prowadzone długofalowo obejmowane jest rozeznaniem co do skutków, często dokonywane jest świadomie w celu obserwowania cierpienia drugiego z partnerów. Osoba z NPD musiałaby udowodnić, że jej zachowania nie były obejmowane przez nią nawet świadomością krzywdy drugiej strony. Na marginesie podnosi się, iż w jednym z orzeczeń⁴⁸ SN podniósł, że milczenie drugiego z małżonków o krzywdach pierwszego nie strony nie może stanowić przejawu zawinienia w formie współwiny w rozkładzie pożycia.

5. Kwestią kluczową jest przede wszystkim dowodzenie winy i problematyka dowodowa związana z wykazaniem NPD w kontekście odpowiedzialności.

IV. PROBLEMATYKA DOWODOWA

Wobec przyjętego w doktrynie analogicznego podejścia do winy w prawie zobowiązań, warto pochylić się nad kwestią dowodzenia okoliczności związanych z NPD. Zgodnie z wyrokiem SN z 13.03.2024 r. (III PSKP 4/23)⁴⁹: „Przesłanką *sine qua non* odpowiedzialności za szkodę jest wina w spowodowaniu tej szkody, która zgodnie z ogólnie przyjętym rozkładem ciężaru dowodu, wynikającym z art. 6 k.c. w związku z art. 232 k.p.c., musi być udowodniona przez tę stronę, która wywodzi z tego skutki prawne”. A zatem to do tego z małżonków, który upatruje w zachowaniach osoby z NPD zawinienia w rozkładzie pożycia, należy ciężar dowodu. Bądź też do tego, który będzie chciał udowodnić, że nie ma winy w jego zachowaniu w odniesieniu do uwag w zakresie poczytalności. Sąd jednak nie może zmusić kogokolwiek do poddania się badaniom np. mózgu, aby stwierdzić, czy widoczne w obrazach będą ubytki charakterystyczne dla osób także z NPD.

Katalog dowodów w postępowaniu cywilnym ma charakter otwarty, a w postępowaniu dowodowym poza standardowymi wypisanymi w treści Kodeksu postępowania cywilnego dowodami – to jest z dokumentów, zeznań świadków, przesłuchania stron, oględzin, opinii biegłych (w tym OZSS), nagrań w postępowaniu dowodowym – są dopuszczalne inne dowody, „jeżeli ich istota nie jest sprzeczna z prawem”⁵⁰.

W odniesieniu do przyczyn rozkładu pożycia korzystać można z wszelkich dowodów dopuszczalnych przez sąd. Warto tu poczynić na marginesie uwagę w zakresie środków dowodowych w postępowaniach cywilnych. Albowiem w sprawach o rozwód

48 Wyrok SN z 12.05.1999r. II CKN 297/98, Lex nr 1211497

49 LEX nr 3693555.

50 H. Dolecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2015, s. 197.

i separację ograniczeniu ulega zasada kontrydiktoryjności⁵¹, niemniej dotyczy to wyłącznie kwestii opiekuńczych nad dziećmi stron. Oczywiście takowe badanie w zakresie pieczy także może odbyć się w kierunku zaburzenia osobowości typu narcystycznego, niemniej nie jest to obszarem niniejszego tekstu i obecnego badania autora.

Ze względu na to, że bardzo często osoby z NPD tworzą fałszywe wyobrażenie w mediach społecznościowych (często nawet wspólnie z partnerem⁵²), dowody z mediów społecznościowych w formie dokumentów, zrzutów ekranu, a nawet dowody z zeznań świadków mogą być nieadekwatne do wykazania poszczególnych czynów. Osoby z NPD kreują obraz swój i swojego małżeństwa w sposób dalece odbiegający od rzeczywistości. Bardzo często osoby z NPD w społeczeństwie pokazują siebie jako dobrych, pomocnych, niezwykle żarliwie wierzących, idealnych.

Jedyną realną metodą na udowodnienie samego faktu narcystycznego zaburzenia osobowości jest skorzystanie z wiedzy informacji specjalnych, jaką posiadają biegli.

W tym celu warto skorzystać zarówno z pomocy biegłych neurologów, psychiatrów, ale i z badań w formie analizy badań obrazowych mózgu i związanej z tym dokumentacji medycznej.

Biegli z zakresu psychologii i psychiatrii korzystają z następujących kwestionariuszy:

1. NPI – Narcissistic Personality Inventory Raskina i Halla (1979; Emmons, 1987; Raskin i Terry, 1988; Rhodewalt i Morf, 1995), w Polsce zaadaptowany przez Bazińską i Drat-Ruszczak (2000),
2. Morey, Waugh i Blashfield Narcissism Scale (1985),
3. skale narcyzmu Winka i Gougha (1990) oraz wcześniejsza – Raskina i Novaceka (1989),
4. NPDS (Narcissistic Personality Disorder Scale, Ashby et al., 1979),
5. N-Inventar autorstwa Deneke, Hilgenstock i Muller (1989), przełożony na język polski przez Januszewskiego (2000),
6. The Millon Clinical Multiaxial Inventory (MCMI), korelujący wysoko z NPI (Auerbach, 1984),
7. skala Narcissism-Hypersensitivity Serkowneka (1975),
8. skala Ego-Sensitivity Peppera i Stronga (1958),
9. skala Męskości-Kobiecości z MMPI (Hathaway, McKinley, 1940),
10. skala SONI (Self Object Needs Inventory), autorstwa Banai, Mikulincera i Shavera (2005),
11. Narcism Scale autorstwa H.A. Murraya z 1938 r.,
12. HSNS – Hypersensitive Narcissism Scale (Hendin, Cheek, 1997).

51 M. Manowska, *Postępowania odrębne w procesie cywilnym*, Warszawa 2012, s. 54 i n.

52 O. Kernerberg, *Związki miłosne...* wskazywał, że psychopatologia narcystyczna par może doprowadzać do tego, że pary świadomie upubliczniają nieprawdziwy obraz związku, bądź też nieświadomie pozwalają na bezkompromisowe wykorzystanie.

13. Warto także dodatkowo użyć testów projekcyjnych, takich jak Dziecięcy test apercepcji D.m. Abrams⁵³.

Istnieje możliwość sprawdzenia swoich zachowań w zakresie psychopatii i narcyzmu w warunkach domowych – za pomocą testu *dark factor* znajdującego się na stronie internetowej www.qst.darkfactor.org, gdzie można w dowolnym języku anonimowo brać udział w powszechnym badaniu nad zaburzeniami osobowości.

W odniesieniu do postępowań w sprawach o rozwód dość często także stosowane w sprawach „z narcyzami” są dowody z nagrań czy to audialnych, czy audiowizualnych, a także sięga się po *gps-tracking* oraz raporty detektywistyczne. Celem jednak w tym przypadku nie jest stwierdzenie NPD *sensu stricto*, a zachowań wskazujących na cechy, jak np. agresję, podwójne standardy, manipulacje czy zdrady.

W tym miejscu warto podkreślić, że autorka stoi na stanowisku liberalnym w zakresie dopuszczalności dowodów nowoczesnych w zakresie przede wszystkim spraw o rozwód i separację. W polskiej procedurze cywilnej brak jest ogólnej konstrukcji zasady tzw. owoców z zatrutego drzewa⁵⁴. Zgodnie zaś z wyrokiem SN z 25.04.2003 r. (IV CKN 94/01)⁵⁵: „W procesie rozwodowym w zakresie wykazania winy w rozkładzie pożycia małżeńskiego służyć może także nagranie magnetofonowe rozmów prowadzonych przez strony, nawet jeżeli tych nagrań dokonano bez wiedzy jednej z nich i w okresie trwania małżonków w faktycznej separacji. Takie nagrania z pewnością mogą wykazać nieprawidłowość zachowań osób, które publicznie pokazują siebie jako idealne, a w rzeczywistości ich zachowania krzywdzą najbliższych”. Najnowsze orzecznictwo mimo różnych głosów w tym zakresie doktryny zmierza w kierunku szerszego dopuszczania dowodów z nagrań, które to niektórzy uznają za sprzeczne z prawem czy zasadami współżycia społecznego. Dla przykładu podnosi się postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z 18.05.2023 r. (I CSK 5212/22)⁵⁶, zgodnie z którym: „Przepis art. 308 KPC nie rozróżnia nagrań legalnych i nielegalnych. Orzecznictwo sądowe nie jest też źródłem prawa powszechnego (art. 87 ustawy zasadniczej) i dlatego nie może prowadzić do zmiany przepisu ustawy procesowej o postępowaniu dowodowym. Przepis art. 308 KPC nie wyklucza dowodu z nagrań rozmów, bez zgody i wiedzy osób uczestniczących w rozmowie. Znaczenie takiego dowodu podlega ocenie w indywidualnej sprawie. Różne sytuacje i spory wyostrajają też wykładnię, jednak co do zasady nie można stwierdzić, że art. 308 KPC stanowi o niedopuszczalności dowodu z takich nagrań. Rzecz w tym, że ocena dowodów ma ostatecznie znaczenie w aspekcie treści norm prawa materialnego, które sąd suwerennie stosuje”.

53 A. Czarna, *Narcyzm: z perspektywy 120 lat istnienia pojęcia...*, s. 100.

54 M. Krawczyk, *Orzeczenie o winie w rozkładzie pożycia jako element treści cywilnego wyroku rozwodowego*, „*Ius Matrimoniale*” 29 (2018) nr 2, s. 128.

55 LEX nr 80244.

56 LEX nr 3563423.

Czym innym aniżeli dopuszczalność jest wiarygodność dowodów. Dopuszczenie dowodu i jego ocena to dwie odrębne kategorie⁵⁷, zaś wiarygodność wynika z indywidualnych cech dowodu i obiektywnych okoliczności, stanowiących podstawę tego, czy dowód zasługuje na wiarę, czy też nie⁵⁸.

Zważyć przy tym należy, że w dobie rozwoju sztucznej inteligencji coraz częściej mamy do czynienia także ze zjawiskiem *deep fake*. Istnieje także możliwość, że nie tylko zdjęcia zostaną podrobione za pośrednictwem nieskomplikowanych programów⁵⁹, zaś nagrania mogą być preparowane do tego stopnia, że sąd pozbawiony zostanie sposobności obserwowania zachowań, gestów, mimiki czy reakcji uczestniczących w nagraniu⁶⁰.

V. WNIOSKI KOŃCOWE

Nie każde zaburzenie osobowości, czy też choroba psychiczna będą mogły być ocenione jako zawiniona przyczyna rozkładu pożycia. Stany faktyczne prezentują niejednokrotnie, że każde zaburzenie i sytuacja małżonków musi być indywidualnie oceniane. Warto zwrócić uwagę na to, że stanowczo niezawinioną przyczynę stanowi nieświadomy stan chorobowy z niemożliwością remisji. Jednak narcystyczne zaburzenie osobowości *per se* nie może stanowić przyczyny zawinonego rozkładu pożycia, przy uwzględnieniu, że jest to zaburzenie psychiczne trwałe i bez praktycznej możliwości remisji. Niemniej nie oznacza to, że osobie z NPD nie można przypisać winy w rozkładzie pożycia. Samo zaburzenie nie może stanowić okoliczności wyłączającej winę, mimo iż bezpośrednio osoby zaburzone narcystycznie nie miały wpływu na fakt powstania zaburzeń w obszarach mózgu ze względu neurobiologii czy innych zdarzeń. Przede wszystkim osoba zaburzona narcystycznie nawet w swojej idealistycznej wizji dostrzega swoją odmienność i odczuwać może wręcz przyjemność z wyrządzania krzywdy psychicznej drugiej stronie relacji, a zatem nie jest ona niepoczytalna. Ma świadomość działania krzywdzącego i działa z premedytacją. O ile zatem samo NPD *per se* nie może, to każde negatywne zachowanie osoby z NPD już tak. Na uwagę zasługuje również fakt, że nierzadko zdarzają się sytuacje, gdy obie strony relacji mają zaburzenia narcystyczne (w nauce podaje się pojęcie koluzji), gdyż osoby zaburzone

57 J. Mucha, *Sądowa ocena wniosku o przeprowadzenie dowodu w przypadku dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem (w:) Problemy dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem*, red. K. Knoppek, Poznań 2018, s. 155–176.

58 J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia sądowego w procesie cywilnym*, Warszawa 1977, s. 132 i n.

59 B. Kaczmarek-Templin, *Dane elektroniczne a dowód z opinii biegłego w postępowaniu cywilnym – zarys problemu (w:) Rola biegłego w postępowaniach sądowych*, pod red. Ł. Błaszczaka i K. Markiewicza, Wrocław 2016, s. 119.

60 B. Kaczmarek-Templin (w:) Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, *Dowody w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, Legalis.

do relacji wybierają często wycofane osoby, które tak jak i oni nie odczuwają uczuć wyższych⁶¹.

W istocie każdy z nas ma w sobie różne natężone cechy narcystyczne⁶². Dlatego też twierdzenia na temat tego, czy dana osoba jest zaburzona narcystycznie, nie mogą być arbitralne, pochopne i bez odpowiedniego wykazania takiego stanu.

Każdorazowo jednakże należy dokonać oceny zachowania nie tylko za pomocą świadków, którzy sami mogli podlegać manipulacjom, nagrań, ale przede wszystkim za pomocą badań, opinii biegłych itp.

Orzekając o winie, zawsze należy mieć na uwadze, że żadna norma prawna nie może nakazywać, aby kogoś lubić czy kochać⁶³, niemniej krzywdzenie nawet w ramach mechanizmów obronnych przyjętych w dzieciństwie nie może stanowić okoliczności wyłączającej winę w rozkładzie pożycia. Warto przy tym dodać, że najczęściej osoby z zaburzeniem narcystycznym dokonują tak wielu naruszeń w zakresie zasad moralnych, że ich pojedyncze nawet zachowania wpisują się w przyczyny winy w rozkładzie pożycia. Nie mogą być one usprawiedliwiane zaburzeniami czy nieszczęśliwym dzieciństwem, a winny każdorazowo stanowić podstawy analizy, jeżeli strony nie odstąpią od badania winy. Nie jest wykluczone, że w przypadku rozvodu obu stron ze stwierdzonym NPD sąd może także orzec winę obu stron, albowiem od początku małżeństwa zachowania stron były sprzeczne z zasadami wynikającymi z przepisów k.r.o. oraz współżycia społecznego.

adw. Dobrosława Tomzik

Autorka jest adwokatem przy Izbie Adwokackiej w Katowicach, mediatorem stałym na listach prezesów SO w Katowicach i Sosnowcu, arbitrem w Sądzie Polubownym przy Izbie Przemysłowo-Handlowej w Krakowie oraz przy Regionalnej Izbie Przemysłowo-Handlowej w Gliwicach, autorką wielu publikacji z zakresu prawa i procedury cywilnej; obroniła pracę doktorską w dyscyplinie nauki prawne na Wydziale Prawa i Administracji Uczelni Łazarskiego w Warszawie.

The author is an advocate at the District Bar Association in Katowice, a permanent mediator on the lists of the presidents of District Courts in Katowice and Sosnowiec, an arbitrator at the Court of Arbitration at the Chamber of Industry and Commerce in Kraków and at the Regional Chamber of Industry and Commerce in Gliwice, the author of numerous publications in the field of civil law and procedure; she defended her PhD dissertation in the discipline of legal sciences at the Faculty of Law and Administration of the Lazarski University in Warsaw. ORCID: 0000-0002-5163-8851

61 Szerzej na ten temat J. Will, *Związek dwojga. Psychoanaliza pary*, przeł. M. Szwecow-Szewczyk, Warszawa 1996.

62 Szerzej na ten temat w pracy magisterskiej Agnieszki Kwaśny pt. *Wszyscy jesteśmy narcyzami. Składniki osobowościowe narcystycznego zaburzenia osobowości*, dostępnej w repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego ruj.uj.edu.pl/entities/publication/a6b70814-dfd-c-4526-ad7e-1b010c8b5c5b [dostęp: 3.03.2025 r.].

63 Szerzej na ten temat: T. Smczyński, M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2020, s. 176.

ABSTRACT

Keywords: *narcissism, NPD, fault in breakdown of marriage*

Narcissistic personality disorder (NPD) as the reason for breakdown of marriage in the context of examining fault in divorce

This paper comprehensively analyses the questions of what narcissistic personality disorder is, what narcissism is, and whether narcissistic behaviors have or can have an impact on the breakdown of marriage and the fault in such breakdown. In addition, methods of proving and assessing the credibility of certain types of evidence in relation to the discussed problem are presented.

Bibliografia:

1. **Czarna Anna**, *Narcyzm: z perspektywy 120 lat istnienia pojęcia* (w:) *Wybrane problemy współczesnej psychologii*, red. P. Winiecki, R. Grzybek, Wrocław 2008
2. **Czech Bronisław** (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, LexisNexis/el. 2011, art. 57
3. **Dolecki Henryk**, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2015, s. 197
4. **Domański Maciej**, *Wina rozkładu pożycia w prawie rozwodowym*, Warszawa 2023
5. **Frączek Anna**, *Zaburzenia osobowości w okresie dojrzewania* (w:) *Zaburzenia osobowości. Problemy diagnozy klinicznej*, red. L. Cierpiałowska, E. Soroko, Poznań 2017
6. **Gościński Jerzy**, *Narcystyczne zaburzenie osobowości* (w:) *Zaburzenia osobowości. Problemy diagnozy klinicznej*, red. L. Cierpiałowska, E. Soroko, Poznań 2017
7. **Grijalva Emily, Newman Daniel A., Tay Louis, Donnellan M. Bren, Harms P. D., Robins Richard W., Yan Taiyi**, *Gender differences in narcissism: a meta-analytic review*, „Psychological Bulletin” 141(2), 261–310
8. **Gromek Krystyna**, *Winni, czy niewinni, czyli kilka uwag o sądowym badaniu winy stron w procesie rozwodowym*, MOP 2007/2
9. **Horney Karen**, *Neurotyczna osobowość naszych czasów*, Poznań 1999
10. **Jürg Will**, *Związek dwojga. Psychoanaliza pary*, przeł. M. Szewcow-Szewczyk, Warszawa 1996
11. **Kaczmarek-Templin Berenika**, *Dane elektroniczne a dowód z opinii biegłego w postępowaniu cywilnym – zarys problemu* (w:) *Rola biegłego w postępowaniach sądowych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Wrocław 2016, s. 119
12. **Kaczmarek-Templin Berenika** (w:) *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, Warszawa 2010, Legalis

13. **Kernberg Otto F.**, *Związki miłosne. Norma i patologia*, przeł. E. Lipska, Poznań 1998
14. **Kraiński Wiesław**, *Zaburzenia osobowości jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa kanonicznego*, „Kultura i Edukacja” 2020/1(127)
15. **Kraiński Wiesław**, *Zaburzenia osobowości wiązki typu „B” antyspołeczne, histrioniczne, borderline, narcystyczne – jako przyczyna natury psychicznej w nieważności małżeństwa kanonicznego*, w oparciu o sprawy stwierdzenia nieważności małżeństwa sądu biskupiego diecezji toruńskiej, „Studia Pelplińskie”, Wyższe Seminarium Duchowne w Pelplinie; Wydawnictwo „Bernardinum” 2023, vol. 57
16. **Krawczyk Michał**, *Orzeczenie o winie w rozkładzie pożycia jako element treści cywilnego wyroku rozwodowego*, „Ius Matrimoniale” 29 (2018) nr 2
17. **Kwaśny Agnieszka**, *Wszyscy jesteśmy narcyzami. Składniki osobowościowe narcystycznego zaburzenia osobowości*, dostępna w repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego ruj.uj.edu.pl/entities/publication/a6b70814-dfdc-4526-ad7e-1b010c8b5c5b [dostęp: 3.03.2025 r.]
18. **Lowen Alexander**, *Narcyzm zaprzeczenie prawdziwemu Ja*, Warszawa 1995
19. **Manowska Małgorzata** (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wieciński, LexisNexis 2014, art. 58
20. **Manowska Małgorzata**, *Postępowania odrębne w procesie cywilnym*, Warszawa 2012
21. **Mucha Joanna**, *Sądowa ocena wniosku o przeprowadzenie dowodu w przypadku dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem* (w:) *Problemy dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem*, red. K. Knoppek, Poznań 2018, s. 155–176
22. **Olejniczak Adam**, *Pojęcie winy wyłącznej na tle przepisów o rozwodzie*, RPEiS 1975/3
23. **Olejniczak Adam**, *Materialnoprawne przesłanki udzielenia rozwodu*, Poznań 1980
24. **Porębiak Marta**, *Narcyzm – szczególna forma tworzenia więzi* (w:) *Bliskość w rodzinie. Więzy w dzieciństwie a zaburzenia w dorosłości*, red. B. Tryjarska, Warszawa 2010
25. **Pużyński Stanisław**, *Choroba psychiczna – problemy z definicją oraz miejscem w diagnostyce i regulacjach prawnych*, „Psychiatria Polska” 2007, tom XLI, numer 3
26. **Sabater Valeria**, *Neurobiologia psychopaty: nieludzki mózg*, www.pieknomyslu.com/neurobiologia-psychopaty-nieludzki-mozg/ na podstawie przykładu Jamesa Fallona
27. **Smith Benjamin Lorna**, *An interpersonal theory of personality disorder* (w:) *Major Theories of Personality Disorders*, red. J.F. Clarkin, M.F. Lenzenweger, New York–London 1996
28. **Smoczyński Tadeusz, Andrzejewski Marek**, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2020
29. **Szer Seweryn**, *Wina w rozkładzie pożycia małżonków*, NP 1968/5
30. **Trzaskowski Roman** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna cz. 2.* (art. 56–124), red. J. Gudowski, LEX/el. 2021, art. 82
31. **Wenta Aleksandra, Łętowska Natalia**, *Osobowość narcystyczna i psychopatyczna jako przejawy psychopatologii społecznej*, „Miscellanea Anthropologica et Sociologica” 2017/18(1)